

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Бабіков Олександр Петрович

УДК 343.132:343.102

**ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ
НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Реферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Дніпро – 2024

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Науково-дослідному інституті публічного права.

Науковий консультант –

доктор юридичних наук, професор
Савченко Андрій Володимирович,
співробітник Державного бюро розслідувань.

Опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
Тарасенко Олег Сергійович,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності;

доктор юридичних наук, професор
Мінченко Сергій Іванович,
Міністерство економіки України,
заступник директора Департаменту юридичного забезпечення;

доктор юридичних наук, професор
Лоскутов Тимур Олександрович,
Донецький державний університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін.

Захист відбудеться 31 січня 2025 року о 9-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.727.02 Дніпровського державного університету внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у загальній бібліотеці Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, просп. Науки, 26).

Учений секретар

Василь Березняк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Ефективна протидія кримінальним правопорушенням у сфері корупції, незаконного обігу заборонених речовин, зброї та боєприпасів, торгівлі людьми, вчиненими членами організованих груп та організацій, без застосування спеціальних негласних методів збирання та фіксації інформації неможлива. Водночас застосування «особливих методів розслідування» в інтересах кримінального судочинства є не лише складним для застосування, а й пов'язане із суттєвим обмеженням прав і свобод людини і громадянина, втручанням у приватне життя, порушенням недоторканості житла, таємниці листування, телефонних розмов, інших форм спілкування. Деякі з форм НС(Р)Д, такі як контроль за вчиненням злочину та виконання спеціального завдання по викриттю злочинної групи чи організації здійснюються в умовах, що межують з провокацією та підбурюванням до вчинення злочину.

Незважаючи на суттєві ризики під час використання негласних методів одержання інформації, їх ефективність як доказів у кримінальному судочинстві визнана й міжнародними організаціями. Застосуванню «особливих методів розслідування» тяжких та особливо тяжких злочинів надано оцінку в Рекомендації № Rec (2005) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо вжиття законодавчих заходів, спрямованих на «винятковість» їх застосування.

Дослідженням правової природи та практики застосування негласних слідчих (розшукових) дій займалися такі вчені, як: Л. І. Аркуша, М. В. Багрій, В. Д. Берназ, В. І. Василичук, В. І. Галаган, О. І. Галаган, А. П. Глушко, В. Г. Гончаренко, М. Л. Грібов, Ю. М. Грошевий, А. Я. Дубинський, М. М. Єфімов, В. В. Жицький, Є. О. Зарубей, В. А. Колесник, М. І. Костін, О. М. Ларін, В. В. Луцик, В. Т. Маляренко, С. І. Мінченко, Л. М. Лобойко, Т. О. Лоскутов, Д. Й. Никифорчук, В. Т. Нор, В. Л. Ортинський, М. А. Погорецький, В. Д. Пчолкін, І. В. Рогатюк, А. В. Савченко, М. О. Сергатий, Д. Б. Сергеева, О. В. Сачко, Є. Д. Скулиш, В. Л. Соколкін, С. Р. Тагієв, О. С. Тарасенко., В. М. Тertiшник, В. Г. Уваров, Л. Д. Удалова, В. І. Фаринник, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько, Р. М. Шехавцов, О. В. Шило, М. Є. Шумило, О. М. Юрченко, М. О. Яковенко та ін.

Комплексні дисертаційні дослідження із заявленої тематики здійснювалися Д. Б. Сергеевою (Теоретичні, правові та праксеологічні засади використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному доказуванні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. 556 с.); Я. О. Тализіною (Нормативне забезпечення та реалізація конфіденційного

співробітництва у кримінальному провадженні : дис. д-ра філос. : 081-Право / НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків, 2022. 307 с.); С. Р. Тагієвим (Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному судочинстві України : монографія. Київ, 2015. 440 с.); В. М. Тертишником (Гарантії прав і свобод людини та забезпечення встановлення істини у кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2009. 474 с.).

Однак у сфері теоретико-прикладних основ проведення НС(Р)Д комплексних досліджень не проводилося. Різноманітність, багатогранність та постійно змінюване середовище, в якому застосовуються негласні засоби одержання інформації, вимагають саме комплексного дослідження цих питань з метою виявлення проблем у сфері організації та проведення НС(Р)Д, взаємодії під час їх проведення з наглядовими, судовими органами, органами державної влади та установами.

Бурхливий розвиток інформаційних та комунікаційних технологій, спеціальних технічних та програмних засобів, їх поширення та доступність, постійна еволюція, цифровізація різноманітних сфер життя вимагають змінити підходи і до розуміння місця та значення НС(Р)Д у системі доказування, запровадити належні та ефективні механізми нагляду та контролю за їх проведенням, забезпеченням прав і свобод людини та громадянина під час їх проведення та використання результатів.

Запровадження різноманітних платформ, що накопичують інформацію про юридичні факти, персональні дані, події, ухвалені рішення, різноманітну приватну інформацію, відкриває перед державними органами нечувані раніше можливості по веденню негласного спостереження за людиною, перехоплення інформації, встановлення її зав'язків, маршрутів пересування, розпорядку дня, захоплень, політичних та релігійних поглядів тощо. Накопичення такої інформації може відбуватися у масових масштабах, що суттєво перевищують і потреби і можливості спеціальних служб в обробці даних.

Це вимагає й іншого підходу до забезпечення прав людини, вироблення чітких та зрозумілих засад та форм контролю за діяльністю органів та службових осіб, уповноважених на проведення НС(Р)Д, збереженням та використанням одержаної в результаті негласних заходів інформації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до програми «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390) та з урахуванням тем Науково-дослідного інституту публічного права.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є отримання комплексних наукових висновків щодо теоретико-прикладних основ використання НС(Р)Д у кримінальному провадженні, виявлення існуючих проблем та розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо їх подолання.

Зважаючи на мету дослідження, основними *завданнями* визначено:

- формування теоретико-методологічних основ дослідження НС(Р)Д;
 - виявлення ключових теоретичних та практичних проблем процесуального порядку організації та проведення НС(Р)Д у вітчизняній кримінальній процесуальній науці;
 - з'ясування правової природи НС(Р)Д, початкової основи та місця інституту НС(Р)Д в системі інститутів кримінального процесуального права, їх атрибутивних ознак та методологічної основи класифікації;
 - розкриття особливостей забезпечення допустимості результатів НС(Р)Д як доказів у кримінальному провадженні в аспектах винятковості, підстав для проведення, судового контролю, нагляду прокурора та відомчого контролю за їх проведенням;
 - встановлення ознаки провокації, критерії її визначення, розроблення запобіжних механізмів, що унеможливають підбурювання особи до вчинення злочину під час проведення НС(Р)Д;
 - охарактеризувати основні проблеми у сфері забезпечення законності способів фіксації НС(Р)Д та використання їх результатів;
 - вдосконалення засобів забезпечення режиму секретності під час організації та проведення НС(Р)Д, фіксації їх результатів.

Об'єктом дослідження є кримінально-процесуальні відносини, що виникають під час організації та проведення НС(Р)Д, фіксації та використання їх результатів.

Предметом дослідження є теоретико-прикладні основи проведення НС(Р)Д у кримінальному провадженні.

Методи дослідження. З метою виконання завдань та мети наукового дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, що застосовуються у правовій науці. *Діалектичний метод*, що дозволяє розглянути правові явища у розвитку та з урахуванням базових законів діалектики (переходу кількісних показників у якісні; заперечення заперечення; єдності і боротьби протилежностей) використано в усіх розділах дисертації. У вступі та підрозділі 1.1 використано *історичний метод*, що дає змогу дослідити розвиток та інституалізацію НС(Р)Д у кримінальному процесуальному законодавстві в історичній ретроспективі, дає змогу встановити основні тенденції розвитку та спрогнозувати їх розвиток у майбутньому. Застосування історичного методу зумовлює до аналізу історично-правових джерел, аналізу причин виникнення, умов становлення, розвитку та використання негласних методів одержання інформації у кримінальному судочинстві. *Порівняльно-правовий* (підрозділ 4.2) метод дозволяє визначити зміст та значення законодавчих та теоретичних положень, що регламентують організацію та проведення негласних форм одержання інформації у кримінальному судочинстві у вітчизняному та закордонному законодавстві, міжнародно-правових документах (рекомендаціях, конвенціях, договорах, протоколах), рішеннях ЄСПЛ та

судових органів України. *Догматичний метод* використано (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.6, 3.1, 3.5, 3.8, 4.1) для коментування положень кримінального процесуального законодавства, що регламентує організацію, проведення, фіксацію та використання результатів НС(Р)Д, для систематизації правових норм, визначення термінів, побудови правових конструкцій, розкриття змісту понять, їх тлумачення. *Статистичний метод* використано (розділи 2-3) для аналізу статистичної інформації, одержаної під час опрацювання матеріалів вітчизняної та закордонної правозастосовної практики, юридичної герменевтики для забезпечення неупередженої інтерпретації текстів нормативних актів, сприянні розуміння їх обсягу, змісту, стилю, мови та техніки, особливостей.

Нормативно-правову та інформаційну основу дослідження становлять: Конституція України, КПК України, КК України, закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про розвідку», «Про прокуратуру», інші законодавчі та підзаконні нормативні акти України, міжнародні договори, нормативні акти закордонних країн, міжнародних організацій, доповіді та наукові дослідження з цих питань, судова практика ЄСПЛ, ВС, КСУ, інших судів України.

Емпіричну базу дослідження становлять: а) результати вивчення матеріалів судової практики (вироків, ухвал, постанов), що стосуються надання дозволів на проведення НС(Р)Д, аналізу та оцінки доказів, одержаних у результаті їх проведення, аналітичні матеріали судових органів; б) результати вивчення практики ЄСПЛ в контексті оцінки результатів одержаних під час проведення негласних, (спеціальних) заходів одержання інформації у кримінальному судочинстві, визначення критеріїв провокації злочину, їх допустимості з урахуванням вимог забезпечення балансу між правами та свободами людини і інтересами кримінального судочинства; в) статистичні та аналітичні дані судових та правоохоронних органів у сфері проведення НС(Р)Д та використання їх результатів; г) правові пам'ятки, історичні нариси, літературні джерела, публікації в ЗМІ; д) законодавство зарубіжних країн та аналітичні матеріали щодо регламентації в них негласних форм одержання інформації.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у новому підході до системи негласних слідчих розшукових дій, визначення підстав для їх застосування, форм контролю та можливості використання одержаних результатів на засадах забезпечення балансу інтересів кримінального судочинства та прав і свобод людини. У зв'язку з цим:

уперше:

– визначено етапи інституалізації негласних заходів одержання та фіксації інформації в національному законодавстві, досліджено передумови їх інституалізації на джерелах права та історичних документах кримінального процесуального права України, а також вплив міжнародних актів та договорів на розробку та вдосконалення регламентації проведення таких заходів, зокрема

щодо запровадження загальних засад, принципів та умови застосування, порядку здійснення міжнародного співробітництва у цій сфері;

- визначено вплив практики ЄСПЛ на розробку та введення в дію нового Кримінального процесуального кодексу України в редакції 2012 року, в частині регламентації негласних заходів одержання інформації, що завдяки цьому набули свого визначення як особливі, специфічні слідчі дії, щодо яких передбачено особливі підстави, порядок та умови проведення;

- забезпечення балансу інтересів кримінального судочинства та гарантій прав і свобод людини розглянуто як ключовий чинник, що повинен впливати на регламентацію інституту НС(Р)Д;

- форми цивільного контролю за проведенням негласних заходів одержання інформації розглянуто порівняно з механізмами громадського контролю, запровадженими в інших країнах, та запропоновано зміни до законодавства з урахуванням практики застосування негласних заходів одержання інформації в країнах ЄС;

- з'ясовано причини та умови, що впливають на ефективність судового контролю за проведенням НС(Р)Д, та запропоновано його вдосконалення запровадження форми судового контролю *post factum*;

- визначено колізії у сфері регламентації порядку проведення, фіксації, використання результатів НС(Р)Д, розмежування повноважень між особами, що беруть участь у застосуванні таких заходів та запропоновано засоби щодо їх подолання;

- проаналізовано різні підходи до тлумачення норм, що визначають обсяг повноважень суб'єктів діяльності у сфері застосування негласних заходів на підставі судової практики та наукових досліджень;

- визначено ключові аспекти застосування нових форм негласного пошуку та фіксації інформації з використанням автоматизованого перехоплення даних, штучного інтелекту, програмних засобів автоматизованого пошуку інформації про особу та проаналізовано механізми захисту прав і свобод людини, запроваджені в країнах ЄС, що передбачають контроль за зберіганням таких даних, їх використання та знищення;

- проаналізовано різні підходи в законодавстві країн ЄС та практиці ЄСПЛ до визначення поняття і змісту «приватного життя», застосування зазначеної правової категорії для визначення меж можливого та допустимого втручання у життя людини, підстав та умов для обмеження права на приватність;

- запропоновано систему НС(Р)Д, авторський підхід до їх класифікації залежно від суб'єкта, уповноваженого на ухвалення рішення, підстав та порядку застосування, ступеня втручання у приватне життя;

- на підставі дослідження судової практики та досвіду країн ЄС у сфері регламентації негласної пошукової діяльності та забезпечення прав і свобод людини від неправомірного втручання в її життя запропоновано нову редакцію

Глави 21 КПК України, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства, що передбачає нову систему НС(Р)Д, механізми забезпечення балансу інтересів кримінального провадження та прав і свобод людини, що включають додаткові форми судового, відомчого та громадського контролю, заходи спрямовані на поновлення порушених і обмежених прав і свобод, оскарження неправомірних дій службових осіб правоохоронних органів;

удосконалено:

– теоретичні розробки щодо співвідношення інститутів НС(Р)Д з інститутами оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності, визначено їх спільні риси та відмінності в організації та використанні одержаних результатів;

– методологічні підходи до систематизації НС(Р)Д, їх класифікації;

– наукові розробки у сфері тлумачення термінів «винятковості», «приватності», критеріїв розмежування правомірної діяльності органів правопорядку від провокації та підбурювання до вчинення злочину, вимог до забезпечення балансу інтересів кримінального провадження та прав і свобод людини;

набули подальшого розвитку:

– наукові погляди щодо напрямів вдосконалення інституту НС(Р)Д, зокрема на прикладі законодавства ФРН щодо розмежування повноважень між суб'єктами діяльності, пов'язаної з негласним одержанням інформації, форм та методів негласного збирання інформації, заходів судового та громадського контролю за додержанням прав і свобод людини у цій сфері;

– дослідження питань, пов'язаних із розробкою та використанням критеріїв визнання допустимості доказів, одержаних під час проведення НС(Р)Д з порушенням порядку, встановленого кримінальним процесуальним законодавством, визначення істотними таких порушень;

– питання громадського контролю за негласною пошуковою діяльністю органів правопорядку, відшкодуванням шкоди, завданої неправомірним втручанням у приватне життя людини.

Особистий внесок здобувача в одержанні наукових результатів, що містяться в дисертації. Дисертаційне дослідження здобувачем виконано самостійно, пошук та аналіз джерел інформації, статистичної інформації, судової практики та висновки за результатами їх вивчення обґрунтовано особистими висновками.

У науковій статті у співавторстві з Valerii Bozhyk, Olena I. Bugera, Serhii H. Kyrenko, Maksym Viunyk «Criminal Proceedings & Private Life Interference Under Martial Law in Ukraine» особисто проаналізовано запроваджені механізми забезпечення балансу інтересів кримінального судочинства та прав і свобод людини під час проведення негласних заходів одержання інформації.

У співавторстві з Andrii Svintsytskyi, Viktor Nazarov, Olha Kosilova, Valerii Bozhyk опубліковано наукову статтю Rights and freedoms during covert

investigations: Balance between security and personal freedoms. Дисертантом особисто досліджено критерії допустимості втручання у приватне життя особи, що допускаються Європейською Конвенцією, умови та співрозмірність такого втручання. У статті *Aseguramiento de las garantías procesales y del derecho a un juicio imparcial durante la revisión de mociones para hacer investigaciones encubiertas*

проведено аналіз ефективності судового контролю під час розгляду слідчими судьями клопотань слідчих та прокурорів про надання дозволу на проведення негласних заходів одержання інформації, здійснено порівняння форм та методів судового контролю, запроваджених законодавством України з аналогічними механізмами судового контролю, запровадженими у деяких країнах ЄС, досліджено їх ефективність.

У співавторстві із Smirnov A., Chernysh M., Syrovatka S., Pylypenko I. у науковій статті *Use of electronic search systems in the investigation of corruption crimes in Ukraine: opportunities and challenges for human rights* досліджено питання, пов'язані з регламентацією застосування електронних пошукових систем для збору, аналізу, систематизації та використання в інтересах кримінального судочинства електронних інформаційних та пошукових систем під час розслідування корупційних злочинів.

Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертаційному дослідженні не використовувались.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання авторських висновків та пропозицій:

1) у науково-дослідній сфері – для проведення подальших наукових досліджень (Акт про впровадження результатів науково-дослідної роботи від 09.09.2024 в науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ);

2) у законотворчій діяльності – з метою вдосконалення кримінального процесуального законодавства (Лист про результати впровадження дисертаційного дослідження Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 02.08.2024 № 04-27/12-2024/170959);

3) у правозастосовній діяльності – шляхи вирішення колізій та напрями вдосконалення методологічного підґрунтя роботи органів охорони правопорядку (лист Офісу Генерального прокурора від 01.10.2024 № 09/4-148 вих-24, Акт про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції результатів дисертаційного дослідження від 30.09.2024 № 132198-2024 та Акт про впровадження у практичну діяльність Департаменту міграційної поліції Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження від 13.09.2024 № 180494-2024);

4) в освітньому процесі під час викладання курсу кримінального процесу та інших кримінально-процесуальних дисциплін, підготовки навчально-методичних матеріалів (Акт про впровадження положень монографії

«Теоретико-прикладні засади негласних слідчих (розшукових) дій: генеза та перспективи розвитку» від 09.09.2024 Донецького державного університету внутрішніх справ та Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження від 24.09.2024 р. № 13/2539 в освітньому процесі Національного авіаційного університету).

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження обговорено на 10 науково-практичних конференціях, у тому числі: Development of Education, Science and Business: Results 2023 (м. Дніпро, 21–22 груд. 2023 р.), Impact of Artificial Intelligence and Other Technologies on Sustainable Development (м. Дніпро, 28 груд. 2023 р.), Modern Problems of Science, Education and Society (м. Київ, 8–10 січ. 2024 р.), «Актуальні проблеми юридичної науки та практики у 21 столітті» (Рівне 23–24 вересня 2021), III Міжнародна науково-практична конференція «Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції» (23–24 червня 2022 р. м. Кропивницький), Правова система та державотворення: історичний вимір і сучасні тенденції» (м. Ужгород, 16–17 лют. 2024 р.), «Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи» (м. Київ, 23 лют. 2024 р.), «Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи» (Львів, 23 вересня 2022 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення, висновки та рекомендації дослідження висвітлено у 36-и публікаціях, зокрема 1 монографії, 16 наукових статтях у фахових виданнях України, 4 періодичних наукових виданнях, що індексуються БД Scopus та Web of Science, 5 закордонних виданнях, 10 тезах доповідей на конференціях і семінарах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, що містять двадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 536 сторінок, з яких основного тексту – 395 сторінок; список використаних джерел міститься на 47-и сторінках (405 найменувань), додатки – на 63-х сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації, визначено зв'язок дисертаційного дослідження з науковою програмою та темами; розкрито мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, емпіричну базу, окреслено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено інформацію щодо апробації результатів дослідження, публікацій.

Розділ 1. «Теоретико-методологічні основи дослідження негласних слідчих (розшукових) дій» містить три підрозділи, в яких досліджено теоретичні й практичні проблеми питань, пов'язаних з організацією,

проведенням, фіксацією, використанням та знищенням результатів проведення НС(Р)Д, методологічним проблемам дослідження та історико-правовим передумовам інституалізації НС(Р)Д.

У підрозділі 1.1 «Стан дослідження теоретичних і практичних проблем процесуального порядку проведення НС(Р)Д у вітчизняній кримінальній процесуальній науці» висвітлено питання, пов'язані зі станом дослідження теоретичних і практичних проблем процесуального порядку проведення НС(Р)Д, використання їх результатів у кримінальному провадженні в науковій базі, причинами недостатньої розробленості теорії та практики їх застосування. Окремо зазначено, що питанням регламентації організації, проведення та використання результатів негласного одержання та фіксації інформації у вітчизняній науці надано достатньо уваги, проте переважно такі дослідження стосуються окремих форм, видів НС(Р)Д, певних колізій та проблем у їх застосуванні, без комплексного і всебічного дослідження негласних форм одержання інформації з дослідженням їх генезису, різних напрямів та тенденцій розвитку і вдосконалення цього інституту.

У підрозділі 1.2 «Методологічні проблеми дослідження НС(Р)Д» визначено, що подальше вдосконалення методів дослідження правової природи зазначеного різновиду слідчих дій та проблемних питань їх застосування у кримінальному судочинстві є однією з найважливіших передумов підвищення їх ефективності. При цьому звернуто увагу, що розробка методології та методологічної проблематики НС(Р)Д насамперед має на меті практичні цілі, зумовлені необхідністю озброїти дослідника засобами, здатними забезпечити ефективне досягнення наукового результату, через що може охоплювати використання методів різних методологій, зважаючи на специфіку предмета дослідження, на необхідність забезпечення балансу інтересів кримінального провадження та прав і свобод людини.

З урахуванням специфіки НС(Р)Д, масштабних змін, що пов'язані з бажанням наблизити кримінальне процесуальне законодавство України до європейських та міжнародних стандартів, та з урахуванням стрімкого розвитку науково-технічного прогресу, який має безпосередній вплив на форми та засоби негласного одержання та фіксації інформації, обґрунтовано необхідність з метою забезпечення репрезентативності дослідження застосування таких наукових методів пізнання, як: історичний, порівняльно-правовий, діалектичний, догматичний; системний; соціологічний, статистичний; юридичної герменевтики; моделювання, а також інших, допоміжних методів.

У підрозділі 1.3 «Історико-правові передумови інституалізації НС(Р)Д» досліджено історичні передумови виникнення та застосування «особливих методів» розслідування, таких як спеціальні слідчі, пошукові заходи, таємні розслідування, спеціальні операції та оперативні комбінації. Наведено яскраві приклади ефективності таких спеціальних методів з літературних та історичних джерел, вказано на зв'язок розвитку суспільних відносин та науково-технічного

прогресу на формування та застосування негласних методів одержання інформації. На прикладах Франції, Іспанії, Нідерландів, Північної Італії Російської Імперії, Німеччини, СРСР та США продемонстровано як запровадження технологій зв'язку та передачі інформації впливало на розвиток засобів до перехоплення такої інформації в інтересах розвідки та кримінального судочинства. Звернуто увагу на застосування спеціальних методів, зокрема «імітація обстановки» під час ведення війн Київської Русі з Болгарським царством, Візантією, період збройних конфліктів з Річчю Посполитою.

Розділ 2. «Правова природа негласних слідчих (розшукових) дій» містить шість підрозділів, у яких детально досліджено поняття та систему НС(Р)Д, мету їх застосування та функціональну спрямованість, відмінність від інших засобів негласного одержання інформації, початкову основу, місце інституту НС(Р)Д в системі інститутів кримінального процесуального права та методологічні основи класифікації і їх значення.

У підрозділі 2.1 *«Поняття НС(Р)Д, їхня система»* визначено поняття «системи» в праві, визначено форми НС(Р)Д, передбачені КПК України та Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, вказано на різні підходи щодо визначення в системі НС(Р)Д окремих форм, надано авторське визначення НС(Р)Д як різновиду слідчих (розшукових) дій, що спрямовані на пошукову і пізнавальну діяльність, яка здійснюється уповноваженими суб'єктами на підставах та в порядку, визначеному кримінальним процесуальним законодавством і є важливим інструментом доказування у кримінальному провадженні. НС(Р)Д притаманні особливості в організації, проведенні, фіксації та використанні одержаних результатів, що пов'язані з істотним обмеженням прав і свобод людини під час їх застосування, а також тим, що відомості про факт та методи їх проведення не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України.

У підрозділі 2.2 *«Мета, завдання та функціональна спрямованість НС(Р)Д»* визначено, що метою НС(Р)Д, як і інших слідчих дій, є отримання (збирання) доказів, перевірка вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні для досягнення завдань кримінального провадження – захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Основним завданням НС(Р)Д є отримання та перевірка доказів з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню, до яких з урахуванням вимог ст. 91 КПК України належать: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Разом з основними завданнями НС(Р)Д, спрямованими на отримання та перевірку доказів, що стосуються предмета доказування, КПК України передбачає і додаткові: 1) розшук підозрюваного; 2) пошук майна, що було предметом злочину, об'єктом злочинного посягання, підлягає конфіскації чи спецконфіскації; 3) виявлення інших злочинів, встановлення осіб, які їх вчинили; 4) надання правової допомоги в межах міжнародного співробітництва.

Функціональним призначенням НС(Р)Д визначено: 1) профілактичне, що полягає у можливості їх використання для одержання інформації з метою запобігання злочинній діяльності; 2) виявлення ознак злочинної діяльності та фіксація відомостей про таку діяльність; 3) припинення протиправної діяльності, вилучення речей та предметів, матеріалів, вилучених з обігу; 4) розшук осіб, що уникають органів досудового розслідування, суду, розшук речей, предметів та активів з метою забезпечення розгляду справи, виконання вироку суду; 5) сприяння компетентним органам у порядку міжнародного співробітництва.

На підставі аналізу та розмежування понять: «мета», «завдання» та «функціональне призначення», визначено, що метою застосування НС(Р)Д є забезпечення інтересів кримінального судочинства, встановлення осіб, які вчинили конкретні кримінальні правопорушення, що зареєстровані у ЄРДР та

щодо яких ведеться розслідування, доведення їх винуватості, розшук осіб та активів; завданням – отримання (збирання) доказів або перевірка вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, а функціональним призначенням – не лише встановлення обставин, що підлягають доказуванню, а й запобігання, припинення протиправної діяльності та забезпечення виконання вироку суду.

У підрозділі 2.3 «Відмінність НС(Р)Д від інших засобів отримання інформації» проаналізовано спільні риси та відмінності НС(Р)Д та інших слідчих (розшукових) дій (С(Р)Д), оперативно-розшукових (ОРЗ), оперативно-технічних (ОТЗ), розвідувальних (РЗ) та контррозвідувальних (КРЗ) заходів за завданням, метою, функціональним призначенням, умовами застосування: приводами та підставами проведення, суб'єктами проведення, формами контролю та нагляду, умовами обмеження прав і свобод людини та юридичних осіб, можливістю їх використання як доказів у кримінальному провадженні, а також відмінність джерел правового регулювання їх застосування.

На підставі проведеного аналізу спільних рис та відмінностей вищезазначених заходів одержання інформації зроблено висновок, що організаційні засади, підстави та порядок проведення, вимоги до фіксації та використання їх результатів суттєво відрізняються. З одного боку, це виключає їх ототожнення, а з іншого – вказує на необхідність упорядкування та додаткової регламентації оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності на рівні законів.

Досліджуючи відмінності НС(Р)Д та ОРД в аспекті запроваджених механізмів правового регулювання та забезпечення гарантій прав і свобод людини, зроблено висновок, що внаслідок недосконалості норм КПК, внесених до нього змін, а також відсутності чіткого та детального механізму проведення, фіксації, використання та знищення результатів НС(Р)Д в підзаконних нормативних актах, якість регламентації у цій сфері не можна вважати кращою.

Звернуто увагу, що законодавством, яке регламентує НС(Р)Д, передбачено можливість без обмеження проводити негласні заходи у «фактових» справах (шляхом їх неодноразового продовження), а у випадку розшуку особи, яка переховується від слідства та суду, такі строки не обмежуються (ч. 4 ст. 249 КПК), відсутність контролю за фактичним направленням повідомлень особам, права яких обмежувались, надання у таких повідомленнях обмеженої інформації, яка здебільшого не містить відомостей про форми обмеження прав, тривалість втручання у приватне життя, щодо знищення чи використання одержаної інформації, роз'яснення механізму відшкодування завданої шкоди, вказує на те, що зазначена гарантія, передбачена ст. 253 КПК України, фактично не працює.

У підрозділі 2.4 «Джерельна основа (система нормативних актів, що регламентують організацію, проведення та використання результатів НС(Р)Д, їхні особливості)» досліджено теоретичні питання та природу

принципів права, їх значення для побудови системи права та законодавства. Надано визначення ключових принципів права та досліджено їх вплив на інституалізацію та застосування НС(Р)Д у кримінальному провадженні. Визначено ключовим у цій сфері принцип верховенства права, досліджено інші важливі принципи, як-от принцип відповідальності держави перед громадянами і спрямованість діяльності держави на забезпечення найвищих соціальних благ, який конкретизується в інших нормах Конституції, зокрема про оскарження дій чи бездіяльності органів влади, право громадянина на судовий захист у міжнародних правових організаціях і подання позову до держави в цілому; принцип домірності, який вимагає, щоб втручання в конституційні права і свободи людини завжди було домірним, конституційні засади, що передбачають пріоритет життя і здоров'я людини, невідчужуваність її прав та свобод, гарантії недоторканості особи, відповідальність держави перед громадянами з правом на оскарження дій чи бездіяльності органів влади, поєднане з правом на відшкодування завданої шкоди, заподіяної особі.

Визначено, що джерельну основу негласних слідчих (розшукових) дій становлять Конституція України, міжнародні договори, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінальний кодекс України, практика Європейського суду з прав людини, закони України «Про прокуратуру», «Про Службу безпеки України», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про Бюро економічної безпеки», «Про національну поліцію», «Про Державну прикордонну службу України», «Про розвідку», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про державну таємницю», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про запобігання корупції», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», нормативні акти, що розроблені на виконання положень цих законів, у тому числі відомчі нормативні акти (накази, інструкції, положення, розпорядження) з обмеженим доступом, що розкривають методи проведення НС(Р)Д, та інші нормативно-правові акти.

Відзначено значний вплив на регламентацію організації та проведення НС(Р)Д у кримінальному провадженні практики Європейського суду з прав людини, зокрема в аспекті діяльності правоохоронних органів, пов'язаної з втручанням у приватне життя особи, обмеженням таємниці спілкування, порушенням недоторканості житла та інших права і свобод, а також завдяки виконанню міжнародних договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також відзначено, що у сфері міжнародного співробітництва істотний вплив на вироблення загальних засад, керівних принципів, регламентацію НС(Р)Д, мали такі міжнародні договори: Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, підписана Україною 16 березня 1989 року, набула чинності для України 27 листопада 1991 року; Конвенція про відмивання,

пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, підписана 29.05.1997, ратифікована Україною із заявами та застереженнями 17.12.1997; Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173), підписана 27.01.1999, ратифікована 18.10.2006; Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, підписаний у Стразбурзі 08.11.2001, ратифікований Україною із застереженням 01.06.2001; Конвенція про кіберзлочинність, підписана 23.11.2001, ратифікована Україною 07.09.2005; Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, ухвалена резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15.11.2000.; Конвенція ООН проти корупції, підписана 31.10.2003 та ратифікована Україною із заявами Законом від 18.10.2006 № 251-V (251-16); Рекомендація Ради Європи № Rec (2005) 10 «Про «особливі методи розслідування» тяжких злочинів, а також у разі вчинення терористичних актів», ухвалена 20.04.2005; Європейська конвенція з прав людини та прецедентне правом ЄСПЛ.

У підрозділі 2.5 «Місце інституту НС(Р)Д в системі інститутів кримінального процесуального права» НС(Р)Д розглянуто як особливий інструментарій у кримінальному судочинстві, який через об'єктивні закономірності розвитку і вдосконалення форм і видів злочинної діяльності на цей час є найбільш адекватним та ефективним засобом отримання доказів.

Відмічено, що необхідність чіткого правового регулювання НС(Р)Д з урахуванням їх специфіки і формування норм, що регулюють негласні слідчі (розшукові) дії, в окрему Главу 21 Розділу III Досудове розслідування КПК України в окремий інститут, зумовлено тим, що цей різновид слідчих дій передбачає обмеження прав і свобод людини, що можуть бути пов'язані з втручанням у приватне життя, спілкування, вчинення під час контролю за вчиненням злочину дій, що межують з провокацією злочину.

Звернуто увагу, що інститут НС(Р)Д законодавцем розташовано в КПК України після Глави 19, що регламентує загальні положення досудового розслідування, Глави 20, що присвячена слідчим (розшуковим) діям перед главами: 22 «Повідомлення про підозру», 23 «Зупинення досудового розслідування», 24 «Закінчення досудового розслідування. Продовження строку досудового розслідування», 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень», 25 «особливості досудового розслідування кримінальних проступків», 26 «Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування», що вказує на те, що зазначений інститут розглядається як один з основних інститутів досудового розслідування зі своїм особливим предметом регулювання, що відмічається високим ступенем деталізації регламентації підстав та умов проведення, фіксації, використання результатів, одержаних внаслідок їх застосування, у кримінальному процесуальному кодексі. При цьому значну частину інституту НС(Р)Д, крім норм, що містяться в КПК України, становлять інші нормативні

акти різної юридичної сили та режиму доступу до них, що зумовлено як обмеженням прав і свобод людини під час їх проведення, так і особливістю методів, що застосовуються.

У підрозділі 2.6 «Методологічні основи класифікації НС(Р)Д та їхнє значення» досліджено запропоновану законодавцем систему з поділом НС(Р)Д на ті, що пов'язані з втручанням у приватне спілкування, ті, що не пов'язані з таким втручанням та інші підходи науковців до систематизації та класифікації форм НС(Р)Д. Досліджено й інші критерії для класифікації НС(Р)Д, такі як: 1) залежно від тяжкості злочину, під час розслідування якого вони можуть проводитися; 2) залежно від суб'єкта, який уповноважений ухвалювати рішення про проведення (надання дозволу на проведення) НС(Р)Д; 3) залежно від виду інформації, що може бути одержана під час НС(Р)Д (вербальна, невербальна, документальна); 4) залежно від використання негласного співробітництва (з залученням конфідента або без такого); 5) залежно від того, які види доказів можна отримати під час проведення НС(Р)Д (протоколи, документи, речові докази).

Звернуто увагу на різні підходи до оцінки змісту поняття «приватне спілкування» та запропоновано визначення, що воно передбачає передачу інформації від однієї особи до іншої, коли кожен з учасників виступає від свого імені, діє як приватна особа та сподівається, що таке спілкування здійснюється без доступу до його змісту інших осіб.

Проаналізовано підходи до регламентації, створення системи та класифікації негласних форм одержання інформації в інтересах кримінального судочинства, запроваджених різними країнами світу. Зроблено висновок, що поділ НС(Р)Д на ті, що пов'язані з втручанням у приватне спілкування та інші, на цей час залишається дискусійним, науковцями та практиками запропоновано й інші підходи, бо класифікація НС(Р)Д, запроваджена законодавцем, не забезпечує диференційований системний підхід і підлягає вдосконаленню шляхом внесення змін до кримінального процесуального законодавства як щодо форм НС(Р)Д, так і розмежування повноважень у сфері судового контролю та нагляду прокурора.

Методологічною основою класифікації НС(Р)Д доцільно запровадити такий критерій, як залежність від ступеня втручання у приватне життя, що дасть змогу побудувати чітку і зрозумілу систему розмежування повноважень різних суб'єктів у цій сфері.

Розділ 3 «Забезпечення допустимості результатів НС(Р)Д як доказів у кримінальному провадженні» складається з восьми підрозділів, в яких досліджено питання «винятковості» НС(Р)Д, механізму забезпечення прав і свобод людини під час їх проведення та використання результатів, підстави їх проведення, форми контролю та нагляду, ознаки провокації злочинів та засоби протидії зловживанням у цій сфері, проблемні питання фіксації результатів

НС(Р)Д, особливості їх використання в іншому кримінальному провадженні та забезпечення режиму секретності.

У підрозділі 3.1 «Винятковість та інші підстави проведення НС(Р)Д як обов'язкові вимоги гарантій забезпечення права на недоторканість приватного життя особи» визначено «винятковість» як особливу ознаку НС(Р)Д в аспекті особливості підстав для їх застосування, регламентації порядку їх проведення, зберігання, знищення та використання одержаних результатів.

До особливих вимог, що розглядаються як винятки із загальних правил, передбачених для слідчих (розшукових) дій, віднесено дві групи таких винятків: 1) вимоги, що застосовуються до усіх видів НС(Р)Д; 2) особливості проведення певних видів НС(Р)Д.

До основних особливостей першої групи віднесено: 1) заборону розголошення факту їх проведення; 2) присвоєння грифу таємності документам, що пов'язані з проведенням НС(Р)Д з додержанням вимог Закону України «Про державну таємницю»; 3) методи проведення НС(Р)Д є таємними та регламентуються відомчими нормативними актами і також належать до державної таємниці; 4) проводяться у виключних випадках, після внесення відомостей до ЄРДР, коли відомості про злочин або особу, яка його вчинила, неможливо одержати в інший спосіб, без їх проведення; 5) сфера застосування у більшості випадків обмежується розслідуванням тяжких та особливо тяжких злочинів; 6) слідчим суддею, уповноваженим на здійснення судового контролю за додержанням прав і свобод людини і громадянина під час проведення НС(Р)Д є суддя апеляційного суду, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду – слідчий суддя Вищого антикорупційного суду; 7) відмова слідчого судді у наданні дозволу на проведення НС(Р)Д не підлягає оскарженню; 8) фіксація НС(Р)Д здійснюється складанням відповідних протоколів, при цьому інформація про застосовані під час проведення НС(Р)Д технічні засоби, умови їх використання та технічні характеристики зазначаються у протоколах без розкриття відомостей, що становлять державну таємницю (ст. 246 КПК); 9) прокурор не наділений повноваженнями проводити НС(Р)Д; 10) на слідчого покладено обов'язок повідомляти прокурора про ухвалене рішення провести НС(Р)Д та про його результати (ч. 3 ст. 246 КПК), а прокурор має право заборонити або припинити проведення НС(Р)Д (ч. 3 ст. 246 КПК); 11) у постанові про проведення НС(Р)Д зазначаються відомості про особу (осіб), яка буде її проводити; 12) особливий порядок надсилання матеріалів про результати їх проведення, ознайомлення, використання, зберігання та знищення; 13) повідомлення осіб, щодо яких проводилися такі заходи; 14) можливість використанням слідчим під час проведення НС(Р)Д конфіденційного співробітництва; 15) загальний строк проведення НС(Р)Д, дозвіл на які дає слідчий суддя, у разі коли такі НС(Р)Д спрямовані на

встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, не обмежується певним строком і може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи (ч. 4 ст. 249 КПК); 16) носії інформації, на яких зафіксовано відомості, отримані внаслідок проведення НСР(Д), повинні зберігатися в стані, придатному для їх дослідження, до набрання чинності вироком суду (ч. 2 ст. 266 КПК).

До основних особливостей другої групи, що передбачає вимоги до певних видів НС(Р)Д, можна віднести: 1) інформація, одержана під час втручання в приватне спілкування, якщо прокурор має намір використати її фрагмент, підлягає збереженню в повному обсязі; 2) проведення визначених заходів у порядку, передбаченому ст. 250 КПК України, до одержання дозволу слідчого судді; 3) арешт на кореспонденцію накладається лише у випадках, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування (ч. 2 ст. 261 КПК); 4) арешт кореспонденції скасовується автоматично після закінчення строку, визначеного в ухвалі слідчого судді; 5) огляд затриманої кореспонденції проводиться за участі працівника установи (підприємства) зв'язку (ч. 1 ст. 262 КПК); 6) проведення НС(Р)Д, передбаченого ст. 263 КПК (зняття інформації з електронних комунікаційних мереж), уповноважується лише спеціальний підрозділ Національної поліції, Бюро економічної безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, СБУ та ДБР; 7) зняття інформації з електронних інформаційних систем, якщо це не потребує подолання системи логічного захисту або з дозволу власника, володільця або утримувача, спостереження за річчю або місцем, може бути проведено без дозволу слідчого судді; 8) НС(Р)Д, передбачене ст. 269-1 КПК України – моніторинг банківських рахунків, проводиться виключно у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності НАБУ та БЕБ; 9) рішення про контроль за вчиненням злочину може ухвалюватися виключно прокурором і лише у випадках, коли можна запобігти наслідкам, передбаченим ч. 2 ст. 271 КПК України; 10) особливий порядок виконання спеціального завдання (документування протиправної діяльності організованої групи чи організації) визначення меж завдання та використання спеціальних несправжніх (імітаційних) засобів; 11) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження – лише за умови, що їх отримання у відкритий спосіб неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження; 12) обмеження можливості залучати до конфіденційного співробітництва певних осіб (ч. 2 ст. 275 КПК).

З урахуванням судової практики в контексті «винятковості» НС(Р)Д, допустимості їх проведення та забезпечення балансу інтересів кримінального

судочинства та прав і свобод людини, відзначено ключові елементи, які необхідно враховувати під час застосування та вдосконалення законодавства у цій сфері.

У підрозділі 3.2 «Юридичні та фактичні підстави проведення НС(Р)Д» на підставі аналізу правових норм, наукових джерел та практики застосування негласних форм одержання та фіксації інформації визначено фактичні та юридичні підстави для їх проведення.

Фактичні підстави запропоновано поділити на загальні підстави, що застосовуються до усіх видів НС(Р)Д, та спеціальні, що передбачають певні особливості – винятки з правил.

Загальними фактичними підставами визначено: 1) встановлена слідчим (прокурором) неможливість отримання органом досудового розслідування відомостей про злочин та особу, що його вчинила, в інший спосіб; 2) потреба органу досудового розслідування діяти в інтересах здійснюваного кримінального провадження негласно.

До спеціальних підстав, передбачених КПК України щодо певних видів НС(Р)Д, віднесено: 1) можливість проведення НС(Р)Д залежно від тяжкості злочину; 2) визначені види НС(Р)Д, що можуть проводитися в порядку ст. 250 КПК до одержання дозволу слідчого судді (потреба діяти невідкладно для врятування життя людей та запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину в інтересах здійснюваного кримінального провадження негласно, у кримінальному провадженні щодо певної категорії злочинів); 3) здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні детективом певного органу досудового розслідування БЕБ або НАБУ для проведення НС(Р)Д – «Моніторинг банківських рахунків» (ст. 269-1 КПК України); 4) здійснення зняття інформації з електронних комунікаційних мереж уповноваженими підрозділами НП, БЕБ, НАБУ, ДБР, СБУ.

Зазначено, що юридичні (правові) підстави ухвалення рішень щодо НС(Р)Д обумовлюються існуванням фактичних підстав і передбачають необхідність їх відображення в обґрунтування ухвалення процесуального рішення, вимоги до юридичних та фактичних підстав проведення НС(Р)Д містяться в загальних положеннях, встановлених ст. 110, 369, 371–374, в Главі 20 «Слідчі (розшукові) дії», в Главі 21, що містить спеціальні норми зазначеного інституту, а також в Розділі IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження», міжнародних актах та міждержавних угодах, що передбачають особливості під час здійснення НС(Р)Д у межах міжнародного співробітництва, а також у значній кількості підзаконних нормативних актах, у тому числі відомчих наказів, інструкцій, положень та розпорядженнях.

Досліджено вимоги до процесуальних рішень уповноважених осіб про проведення (надання дозволу на проведення) НС(Р)Д, необхідності забезпечити їх обґрунтованість та вмотивованість, механізму ухвалення таких рішень.

Звернуто увагу, що порядок розгляду клопотань про дозвіл на проведення НС(Р)Д слідчим суддею, визначений у ст. 247, 248 КПК України, містить лише вимоги щодо відображення у клопотанні сторони обвинувачення відомостей про «обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення». При цьому, відповідно до п. 9 ч. 2 ст. 248 КПК України, сторона обвинувачення до клопотання зобов'язана додати лише витяг з ЄРДР, який не є джерелом доказів і містить лише відомості про реєстрацію заяви, повідомлення про вчинення злочину. Такий витяг лише підтверджує факт внесення (реєстрації) відомостей у відповідному реєстрі, але не доводить ні факт події злочину, ні причетність певної особи до його вчинення. Як наслідок, серед вимог до ухвали слідчого судді щодо НС(Р)Д, передбачених ч. 4 ст. 248 КПК України (крім загального посилання на відповідність загальним вимогам до судового рішення), не міститься жодної вимоги щодо обґрунтованості, доведеності фактів, на які посилається сторона обвинувачення, посилання на докази, відомості. Більше того, в п. 2.2 Інструкції, що регламентує підстави та порядок отримання дозволу на проведення НС(Р)Д надання слідчому судді, який розглядає клопотання матеріалів кримінального провадження, розглядається як виняток із загального правила і здійснюється лише на вимогу слідчого судді. На підставі зазначених вимог законодавства зроблено висновок, що ухвалюючи рішення за запропонованою законодавцем процедурою, слідчий суддя позбавлений змоги об'єктивного сприйняття фактичних обставин кримінального провадження і ухвалює рішення, оцінюючи лише факт дотримання стороною обвинувачення формальних вимог, визначених законодавством, без дослідження та аналізу фактичних обставин. Через що обґрунтованість та вмотивованість судового рішення про надання дозволу на проведення НС(Р)Д залежить насамперед від сумлінності судді, наявності у нього бажання витребувати матеріали провадження та з'ясувати фактичні обставини під час його розгляду з участю особи, яка подала клопотання.

У підрозділі 3.3 «Судовий контроль як гарантія забезпечення законності НС(Р)Д, прав та законних інтересів особи під час їх проведення та використання одержаних результатів» досліджено ключові проблеми судового контролю під час застосування НС(Р)Д.

З урахуванням вимог міжнародних актів та практики ЄСПЛ визначено, що ключовими питаннями, що підлягають дослідженню судом у сфері застосування НС(Р)Д, є: 1) чи відбулося втручання «згідно із законом»; 2) чи втручання містить законну мету; 3) чи є втручання «необхідним у демократичному суспільстві»? І на підставі них зроблено висновок, що судовий контроль базується на: 1) дослідженні дотримання вимог кримінального процесуального законодавства під час звернення до суду з клопотанням щодо НС(Р)Д, що включає з'ясування відомостей про внесення відомостей до ЄРДР про тяжке чи особливо тяжке кримінальне правопорушення, наявності

повноважень в осіб, які звертаються з клопотанням, відповідності клопотання вимогам закону, дотримання правил підсудності, тобто дотримання процедури; 2) наявність легальної мети, що обґрунтовується у клопотанні і може бути пов'язана із захистом національної та громадської безпеки, економічного добробуту, запобігання заворушенням чи злочинам, захисту життя, здоров'я, моралі, інших прав і свобод людини; 3) пропорційність втручання законній меті, тобто з'ясування балансу інтересів кримінального судочинства та прав і свобод людини. При цьому втручання в приватне життя за наявності легальної мети та пропорційності втручання, але без дотримання встановлених законодавством процедур, розглядається як безумовне порушення ст. 8 Конвенції.

Зроблено висновок, що, хоча судовий контроль і вважається найефективнішою формою забезпечення законності НС(Р)Д, за відсутності чіткого, прогнозованого і дієвого механізму його реалізації на різних етапах застосування таких заходів, він потребує суттєвого вдосконалення, що передбачає запровадження ефективного механізму судового контролю, забезпечення засад пропорційності, механізму оцінки слідчими суддями результатів проведених НС(Р)Д, дозвіл на проведення яких ними надано, здійсненні статистичних спостережень, деталізації вимог щодо інформування особи про проведені негласні заходи щодо неї та порядку стягнення компенсації у випадку їх безпідставного застосування.

У підрозділі 3.4 «Нагляд прокурора та відомчий контроль за додержанням прав та законних інтересів особи під час проведення НС(Р)Д» досліджено зміст та форми нагляду прокурора та відомчого контролю.

Встановлено, що основною метою прокурорського нагляду у сфері організації та проведення НС(Р)Д, як різновиду слідчих дій під час досудового розслідування, є створення умов, за яких принципи діяльності, дії та рішення органів, що проводять досудове розслідування, дізнання, відповідали вимогам законності, доцільності, продуктивності та ефективності.

Сфера наглядової діяльності може поширюватися на такі аспекти слідчої роботи як: 1) законність, що передбачає дослідження процесуальної діяльності вимогам чинного законодавства; 2) доцільність, тобто з'ясування виправданості з погляду моралі, з урахуванням співрозмірності, балансу інтересів кримінального судочинства, гарантій прав і свобод людини, інтересів суспільства; 3) ефективність як критерію успішності виконання поставлених завдань, досягнення мети у сфері кримінального судочинства; 4) продуктивність, що дозволяє зробити оцінку роботи слідчих, дізнавачів, оперативних та оперативно-технічних підрозділів під час проведення НС(Р)Д, співвідношення витрачених ресурсів та досягнутих результатів.

До етапів реалізації контрольних функцій у сфері проведення НС(Р)Д треба віднести такі: 1) збір та аналіз інформації про діяльність органу, уповноваженого на проведення досудового розслідування у сфері організації та

проведення НС(Р)Д; 2) виявлення фактів порушень вимог кримінального процесуального законодавства під час проведення НС(Р)Д, їх неефективності, обговорення зазначених обставин з керівниками відповідного органу; 3) підготовка висновків та рекомендацій.

До основних повноважень прокурора – процесуального керівника у цій сфері треба віднести такі: 1) ухвалення рішення про проведення НС(Р)Д, у випадках передбачених законом, ініціювати їх проведення шляхом внесення слідчому судді відповідного клопотання або наданням відповідного доручення, вказівки слідчому; 2) право надавати доручення слідчому, оперативному підрозділу про проведення НС(Р)Д; 3) ухвалювати рішення щодо їх припинення; 4) узгоджувати клопотання слідчого про дозвіл на проведення НС(Р)Д; 5) ініціювати та ухвалювати рішення щодо присвоєння грифу секретності, зняття такого грифу; 6) ухвалювати рішення щодо збереження або знищення результатів НС(Р)Д, використання їх у кримінальному провадженні; 7) щодо інформування про проведені заходи особу, стосовно якої проводилися НС(Р)Д, та деякі інші.

До сфери відомчого контролю можуть належати питання, пов'язані з: розробкою, впровадженням і моніторингом дотримання вимог систем внутрішнього контролю; забезпеченням організаційної культури, що виховує повагу до закону, прав і свобод людини і громадянина; аналізом та оцінкою клопотань про надання дозволу на проведення НС(Р)Д, їх продовження у випадках, встановлених законом; узгодженням організаційних заходів та проведенням спільних дій з іншими правоохоронними органами; забезпеченням спільних дій з органами нагляду та вищими органами; контролем за ефективністю, доцільністю та продуктивністю проведення НС(Р)Д, використанням їх результатів; виконанням заходів щодо забезпечення державної таємниці, забезпечення захисту осіб, що дали згоду на співробітництво на засадах конфіденційності.

На підставі проведеного дослідження зроблено висновок, що організація досудового розслідування та відомчий контроль у цій сфері передбачають необхідність розроблення та впровадження узгоджених організаційних заходів, спільних дій різних правоохоронних органів. Координація таких дій зумовлює необхідність співпраці керівників органів досудового розслідування, прокурорів та реалізовується у межах координаційних, міжвідомчих, оперативних нарад, інших організаційних формах, на яких обговорюються та розробляються спільні заходи, вирішуються актуальні проблемні питання, напрацьовуються та узгоджуються спільні дії, спрямовані на подолання негативних факторів, що перешкоджають підвищенню ефективної діяльності у цій сфері.

У підрозділі 3.5 «Провокація, її ознаки та заходи щодо недопущення підбурювання особи до вчинення злочину під час проведення НС(Р)Д» досліджено провокацію до вчинення злочину, межі допустимої поведінки

агента/конфідента під час проведення спеціальних заходів, напрацювання критеріїв розмежування правомірної поведінки сторони обвинувачення та залучених нею осіб під час контролю за вчиненням злочину від злочину, значення провокації для використання доказів в інтересах кримінального судочинства.

На історичних прикладах провокацій злочинів, злочинної діяльності, проаналізовано наслідки їх застосування. Зроблено висновок, що до основних форм провокації можна віднести: 1) дії або висловлювання, що використовують для впливу на емоційний стан та поведінку іншої особи; 2) невербальні провокації можуть полягати у вчиненні дій, жестів, що можуть спричинити емоційну реакцію (жести, зневажливі вирази обличчя або ігнорування); 3) ситуативні провокації – створення обставин, що стають передумовою, провокаційним фактором, що спонукає особу до ухвалення певних рішень або вчинення певних дій; 4) психологічні провокації полягають у спробі вплинути на психіку людини, її переконання, фобії або невпевненість і можуть полягати у застосуванні маніпулятивних стратегій з метою дестабілізувати самооцінку, емоційний стан особи; 5) емоційні провокації полягають у вчиненні дій, спрямованих на емоційний стан особи з метою викликати сильні емоційні реакції для послаблення самоконтролю.

Визначено причини заборони використання результатів провокації злочину у кримінальному провадженні: 1) така діяльність розглядається як порушення основних прав людини (повагу до гідності, свободи та особистої недоторканності) та підриває авторитет державних органів та інституцій; 2) суперечить основним засадам кримінального судочинства та нівелює довіру громадян до органів правопорядку; 3) негативно впливає на правосвідомість як працівників органів правопорядку з негативною професійною деформацією, так і правовий нігілізм у суспільстві; 4) надає змогу через штучне створення «показників роботи» та притягнення завідомо невинуватих осіб уникати розслідування латентних кримінальних правопорушень, а також законспірованих груп та осіб, що становлять підвищену суспільну небезпеку.

На підставі практики ЄСПЛ, судових інстанцій України, закордонного досвіду визначено критерії розмежування провокації від правомірної діяльності сторони обвинувачення.

Зазначено, що зміст виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, передбаченого ст. 272 КПК України, вказують на наявність спільних рис з контролем за вчиненням злочину. Особа, яка виконує спеціальне завдання, може брати участь у діяльності організованої групи чи злочинної організації, створювати умови для перевірки певних обставин, ролі учасників, імітувати обстановку злочину, безпосередньо брати участь у постачанні чи закупці, а тому провокувати інших осіб на вчинення злочину.

У підрозділі 3.6 «Проблеми регламентації вимог щодо фіксації НС(Р)Д» зазначено, що фіксація НС(Р)Д є одним з ключових етапів проведення негласних заходів, оскільки надає їм форму для використання як доказу під час досудового розслідування та в суді. Важливість фіксації полягає в тому, що особи, які не брали участь у її проведенні, зокрема сторона захисту, суд, могли для себе уявно відтворити обставини(процес) її проведення, зміст заходу, одержані результати.

Зазначено, що в нормах КПК, що регламентують особливості та порядок проведення конкретних видів НС(Р)Д, законодавцем не забезпечено послідовного підходу щодо визначення форм фіксації – складання протоколу чи за допомогою технічних засобів на носій інформації. У деяких випадках прямо передбачено необхідність складання протоколу, зокрема під час проведення таких НС(Р)Д: огляд, виїмка або затримання кореспонденції (ч. 4 ст. 260 КПК); зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ч. 1 ст. 265 КПК); спостереження за особою, річчю або місцем (ч. 2 ст. 269 КПК); проведення контролю за вчиненням злочину (ч. 4 ст. 271 КПК); виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних НС(Р)Д (ч. 2 ст. 273 КПК). Відсутні вимоги щодо форми фіксації під час проведення таких НС(Р)Д, як: проведення аудіо-, відеоконтролю (ст. 260 КПК); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК); установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу) (ст. 268 КПК); моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 271 КПК); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої злочинної групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 284 КПК). Формою фіксації – на носій інформації прямо передбачено лише зняття інформації з електронних інформаційних систем (ч. 2 ст. 265 КПК). Водночас на виконання вимог ст. 266 КПК отримана під час застосування технічних засобів інформація досліджується слідчим, про що складається протокол, в якому відтворюється інформація, що має значення для досудового розслідування.

Досліджено питання повноти відображення у протоколах за результатами НС(Р)Д інформації про осіб, які брали участь у заході або сприяли його проведенню, використаного обладнання (спеціальні технічні засоби, технічні засоби, носії інформації, програмні та програмно-технічні комплекси), забезпечення режиму секретності, участі у проведенні заходів та складанні протоколу осіб, які не мають допуску до державної таємниці, перебігу слідчої дії, забезпечення повноти збереженої інформації, що фіксувалася під час проведення НС(Р)Д, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування. Окремо надано увагу питанням, пов'язаним з участю особи, щодо якої проводився контроль за вчиненням злочину із завершенням його відкритим фіксуванням, у складанні протоколу контролю, різній судовій практиці в цьому питанні.

У сфері правової регламентації фіксації НС(Р)Д визначено найбільш проблемні питання та напрями вдосконаленням процесуального законодавства: 1) конкретизація форм фіксації НС(Р)Д з урахуванням їх особливостей; 2) визначення умов та підстав для складання протоколу про результати проведення НС(Р)Д за певним етапом, результатом, одержаним під час проведення заходу; 3) конкретизувати вимоги щодо відображення у протоколі про проведення НС(Р)Д відомостей про процес (перебіг) слідчої дії, час складання протоколу та період проведення заходу; 4) визначити, які відомості про осіб, які безпосередньо проводили НС(Р)Д чи забезпечували проведення заходу, підлягають відображенню у протоколі, а які не підлягають розголошенню; 5) регламентувати вимоги до відображення ознак СТЗ; 6) регламентувати порядок, умови здійснення копіювання інформації, створення дублікатів цифрових записів та електронних документів, у тому числі і щодо відображення відомостей про використані програми, програмно-технічні комплекси для одержання, фіксації, копіювання, збереження інформації; 7) визначити зміст поняття «відкрите фіксування» в контексті виконання вимог ч. 4 ст. 271 КПК України; 8) вдосконалити механізм проведення окремих видів НС(Р)Д без застосування режиму секретності; 9) передбачити засади знищення інформації, одержаної під час проведення НС(Р)Д, яку прокурор не має намір використовувати у кримінальному провадженні.

У підрозділі 3.7 «Особливості використання результатів НС(Р)Д в іншому кримінальному провадженні» досліджено засади, ефективність та недоліки зазначеної форми судового контролю.

Визначено, що найбільш дискусійним у контексті реалізації гарантій, передбачених ст. 257 КПК України, є застосування положень цієї статті у випадку виявлення ознак злочину, що не зареєстрований в ЄРДР.

На підставі проведеного дослідження зроблено висновок, що системне тлумачення положень ст. 257 КПК України та судової практики вказує на те, що інформація, одержана під час проведення НС(Р)Д, яка не стосується предмета досудового розслідування, може бути використана: 1) як доказ в іншому (вже зареєстрованому) кримінальному провадженні; 2) як підстава для внесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування; 3) для передачі до органу, уповноваженого на здійснення оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності; 4) для вжиття заходів адміністративного, цивільного, дисциплінарного характеру, у тому числі для використання як доказу під час розгляду таких справ у порядку адміністративного, господарського, цивільного судочинства.

Акцентовано, що в контексті забезпечення балансу інтересів кримінального провадження та прав і свобод людини під час здійснення судового контролю слідчим суддею досліджуються питання щодо: 1) відповідності поданого клопотання вимогам кримінального процесуального

законодавства; 2) дотримання порядку та умов проведення НС(Р)Д, під час якого таку інформацію одержано; 3) наявності в одержаній інформації відомостей, що можуть бути використані в інтересах кримінального судочинства; 4) наявності відомостей про вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину; 5) відповідності ступеня втручання у приватне життя та спілкування критеріям інформації, використання якої є необхідним в демократичному суспільстві.

У підрозділі 3.8 «Забезпечення режиму секретності під час організації, проведення, фіксації та використання результатів НС(Р)Д як засіб забезпечення прав і свобод людини та інтересів держави» визначено вимоги, що встановлені законодавством для присвоєння грифу секретності: 1) документи, що підлягають засекречуванню повинні відповідати визначеному переліку; 2) документи містять відомості про факт та методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії; 3) документи містять відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої проводиться або планується проведення такої дії; 4) розголошення цих даних створює загрозу національним інтересам та безпеці.

Водночас гриф секретності може бути присвоєно і супутнім речам та документам: дорученням на проведення НС(Р)Д, завданням на проведення оперативного чи технічного заходу, супровідним листам про виконання доручення, постанови, документам, пов'язаним із залученням особи до конфіденційного співробітництва, журналам технічних та оперативних підрозділів, РСЧ, у яких реєструються доручення, ухвали та постанови на проведення НС(Р)Д, а також технічним засобам, носіям інформації, програмним комплексам та програмам, що використовуються під час проведення НС(Р)Д.

Зазначено, що питання доцільності присвоєння грифу секретності усім без винятку МНІ щодо проведення НС(Р)Д є дискусійним. У більшості випадків гриф секретності присвоюється кожній постанові, ухвалі чи протоколу НС(Р)Д незалежно від наявності у ньому інформації, розголошення якої може становити загрозу національним інтересам України, що певною мірою ускладнює процес організації та проведення НС(Р)Д, суттєво гальмує розслідування кримінального провадження.

Висловлено пропозицію, що вдосконалення режиму секретності під час організації, проведення, фіксації та використання результатів НС(Р)Д необхідно здійснювати за двома напрямками: 1) забезпечення диференційованого підходу до присвоєння грифу секретності матеріалам НС(Р)Д залежно від застосування форм та методів їх проведення, тривалості розробки, неможливості забезпечити таємницю досудового розслідування іншими засобами, ніж ті, що передбачені Законом України «Про державну таємницю»; 2) запровадження дієвого механізму знищення даних, одержаних під час проведення НС(Р)Д, насамперед внаслідок автоматизованого перехоплення даних, сповіщення осіб, інтересів

яких стосувалися проведені заходи, що містить порядок інформування такої особи, знищення інформації та носіїв інформації, встановленню контролю за таким знищенням та відповідальності за порушення такого порядку.

Розділ 4 «Проблеми правового регулювання організації та проведення НС(Р)Д, шляхи його вдосконалення» містить три підрозділи, в яких визначено ключові проблемні питання регламентації НС(Р)Д, наявні приклади та аналіз застосування негласних форм одержання інформації в інтересах кримінального судочинства низки країни світу, також пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України у цій сфері.

У підрозділі 4.1 «Проблемні питання регламентації НС(Р)Д у кримінальному процесуальному законодавстві» визначено ключові проблеми регламентації організації, проведення, фіксації, використання та знищення результатів НС(Р)Д, забезпечення гарантій прав і свобод людини.

Проведеним дослідженням до таких проблем віднесено: 1) недосконалість визначення понятійного апарату, системи та класифікації НС(Р)Д, визначення їх процесуальних форм; 2) недоліки диференціації підстав для проведення НС(Р)Д залежно від тяжкості розслідуваного кримінального правопорушення, без врахування їх особливостей, у тому числі латентності, соціальної значущості; 3) недоліки запровадженого механізму ухвалення рішень про проведення НС(Р)Д, у тому числі, що стосуються розмежування повноважень; 4) обмеження щодо можливості проводити НС(Р)Д до постановлення ухвали слідчого судді; 5) недосконалість та формалізм судового контролю, проблеми визначення сфери застосування положень ст. 257 КПК України, відсутність судового контролю *ex post factum*; 6) проблемні питання забезпечення розумних строків під час проведення НС(Р)Д; 7) проблеми правової регламентації використання конфіденційного співробітництва; 8) недосконалість правової регламентації фіксації НС(Р)Д, проблеми фіксації у випадках використання спеціальних технічних засобів та спеціального програмного забезпечення; 9) проблеми у сфері використання електронних (цифрових) документів та доказів, їх оцінки; 10) проблеми під час оцінки доказів, одержаних за результатами проведення НС(Р)Д на предмет їх допустимості, вади таких доказів через обмеження можливості їх перевірити; 11) проблеми надання доступу до матеріалів, що були підставою для проведення НС(Р)Д та одержаних за результатами їх проведення; 12) проблеми фіксації та складання протоколу контролю за вчиненням злочину; 13) проблемні питання використання даних автоматизованих електронних пошукових систем під час розслідування злочинів у контексті балансу інтересів кримінального судочинства та забезпечення гарантій прав і свобод людини; 14) недоліки механізму компенсації та громадського контролю за застосуванням НС(Р)Д.

У підрозділі 4.2 «Світовий досвід правового регулювання порядку здійснення негласних заходів отримання інформації в інтересах кримінального судочинства» досліджено світовий досвід правового регулювання порядку здійснення негласних форм отримання доказової інформації (спеціальних слідчих дій) у кримінальному провадженні.

З метою дослідження основних тенденцій, шляхів реформування та вдосконалення законодавства у сфері застосування негласних заходів одержання інформації в інтересах кримінального судочинства проаналізовано загальні засади: 1) формування системи негласних заходів; 2) підстав та умов їх застосування; 3) форм контролю; 4) строків та порядку їх проведення, фіксації; 5) забезпечення балансу інтересів та інформування осіб, чії права обмежувалися, в законодавстві країн колишнього СРСР, Китайській Народній Республіці, Республіці Індія, Королівстві Саудівської Аравії, Федеративній Республіці Німеччина.

Встановлено, що навіть в країнах, в яких предмет правового регулювання негласних заходів одержання інформації за своїм змістом збігається, визначення та формулювання їх форм, їх кількість, суттєво відрізняється. Наприклад, у законодавстві Литви негласних форм одержання інформації передбачено 5, в Казахстані – 8, Естонії – 10, Латвії – 11, (Україні – 12), Молдові – 15.

Різні підходи застосовано і щодо визначення критеріїв винятковості застосування спеціальних слідчих дій. Найбільш поширений критерій – залежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Однак у переважній більшості, як і в законодавстві України, він має винятки. Такі винятки, що дають право проводити негласні заходи не лише в тяжких та особливо тяжких злочинах, можуть передбачати певну категорію нетяжких злочинів або навпаки не щодо усіх тяжких та особливо тяжких злочинів, а лише певної категорії злочинів. Також сфера застосування негласних заходів може бути пов'язаною через необхідність пошуку та конфіскації майна, «необхідність запобігти суттєвій загрозі», вчиненій злочинною групою щодо потерпілого за його згодою тощо.

Встановлено, що застосовуються і різні форми судового та громадського контролю за застосуванням негласних заходів. Наприклад, судовий контроль може здійснюватися в окремих випадках, коли йдеться про зняття інформації в житлі особи – колегіальним органом суду вищого рівня (ФРН), сфера судового контролю може поширюватися не лише контролем ex post factum результатів проведених заходів, а й правом суду вимагати від прокурора перевірки достовірності наданої органом досудового розслідування інформації (Казахстан), можливість оскаржити до суду наданий дозвіл на проведення негласного заходу та вимагати стягнення в разі їх незаконного проведення.

Звернуто увагу на основні риси правового регулювання спеціальних слідчих дій в КПК ФРН: 1) спеціальні слідчі дії інституціонально не

відокремлені від інших слідчих чи процесуальних дій, а правове регулювання деяких з них, таких як виїмка, охоплює дії, що притаманні слідчим та негласним слідчим діям; 2) низка заходів негласного одержання інформації в КПК ФРН не регламентована і залишається сферою проведення інших заходів (попереджувальних, адміністративних, агентурних), що регламентується іншими нормативними актами; 3) визначення підстав та умов проведення спеціальних слідчих дій не обмежується тяжкістю злочинів чи неможливістю в інший спосіб одержати докази, а завдяки системному застосуванню критеріїв: тяжкості, виду злочину, його спеціалізації, особи, її попередньої поведінки, виду розслідуваного злочину, принципу «співрозмірності» регламентується до кожного виду спеціальної слідчої дії окремо; 4) у сфері контролю за проведенням спеціальних слідчих заходів переважають повноваження суду, проте у переважній більшості, у невідкладних випадках прокурор має право ухвалювати рішення щодо їх проведення з подальшим погодженням у суді; 5) сфера судового контролю складна, передбачає надання дозволу суддею та в окремих випадках колегією суддів, можливість судового контролю після проведення заходу шляхом дослідження та оцінки одержаних матеріалів, та апеляційне оскарження; 6) запровадження цивільного контролю з інформуванням суспільства про ефективність застосування спеціальних заходів, що найбільше зачіпають приватну сферу; 7) строки проведення заходу залежать від ступеня втручання у приватну сферу та технічних особливостей його проведення; 8) запровадження критеріїв «абсолютної» та «відносної» заборони втручання у спілкування певних осіб; 9) інформування про факт проведення спеціальних слідчих дій не лише осіб, щодо яких одержано дозвіл, а й інших, інтереси яких зачіпалися під час їх проведення.

На підставі проведеного аналізу зроблено висновок, що система негласних заходів, їх класифікація, мета, сфера застосування, джерела, вимоги до проведення та форми фіксації в законодавстві різних країн мають істотні відмінності і їх вдосконалення здійснюється різними шляхами, що залежать від системи кримінального судочинства, традицій, впливу міжнародних організацій.

З урахуванням спільних рис та відмінностей правової регламентації негласних форм одержання та фіксації інформації в інтересах кримінального судочинства визначено напрями вдосконалення законодавства України з метою їх оптимізації, підвищення ефективності та забезпечення належних гарантій прав і свобод людини.

У підрозділі 4.3 «Напрями вдосконалення КПК України щодо нормативного регулювання організації, проведення, використання та знищення результатів НС(Р)Д» визначено напрями вдосконалення нормативного регулювання законодавства у сфері організації, проведення, використання та знищення результатів НС(Р)Д, що передбачають вдосконалення понятійного апарату, з визначенням змісту ключових понять, таких як «винятковість»,

«приватне життя», «приватне спілкування», критеріїв правомірності втручання та забезпечення балансу інтересів кримінального судочинства та прав і свобод людини; розробленні нової системи НС(Р)Д за іншими критеріями, зокрема за такими, як ступінь втручання у приватне життя, суб'єктами, уповноваженими на ухвалення рішення щодо їх проведення. Запропоновано вдосконалення механізму нагляду, судового, відомчого та громадського контролю у цій сфері, запровадження вимог щодо умов використання, збереження та знищення інформації, одержаної під час проведення негласних заходів; визначення критеріїв застосування негласних заходів залежно від категорії кримінального правопорушення, запровадження механізму надання особі, уповноваженій на ухвалення рішення про надання дозволу на втручання в приватне життя, можливості ознайомитися з матеріалами, що підтверджують наявність підстав для їх проведення, обґрунтованість поданого клопотання. Досліджено стан виконання вимог ст. 369, 372 КПК України щодо обґрунтованості ухвали про дозвіл на проведення НС(Р)Д, обґрунтування ухвалених рішень дослідженими слідчим суддею доказами, матеріалами провадження, на підставі яких ухвалено рішення, забезпечення засад пропорційності в частині визначення строків проведення НС(Р)Д. Сформовано пропозиції щодо вдосконалення механізму проведення НС(Р)Д до постановлення ухвал слідчого судді за рішенням прокурора чи слідчого, з можливістю проведення таких заходів, як аудіо-, відеоконтроль, а також зняття інформації з електронних комунікаційних мереж чи електронних інформаційних систем за згодою особи (свідка, потерпілого) який є абонентом розмови або електронного спілкування). Досліджено засади судового контролю *ex post factum* з оцінкою результатів проведених заходів, вивченням стану додержання прав і свобод людини під час їх застосування. У сфері регламентації контролю за вчиненням злочину визначено недоліки регламентації форм контролю в КПК та підзаконних нормативних актах та підстав для їх застосування, досліджено ознаки провокації злочину до або під час проведення заходів та наслідки таких дій. Виконання спеціального завдання розглянуто у порівнянні з іншими формами контролю за вчиненням злочину. Визначено недоліки регламентації конфіденційного співробітництва: підстав, умов, порядку залучення та співпраці, гарантій безпеки та компенсації для конфідента. Розглянуто заходи, спрямовані на вдосконалення механізму фіксації НС(Р)Д з використанням технічних та спеціальних технічних засобів, застосування спеціальних програм та програмних комплексів, збереження, дублювання та копіювання електронної інформації, забезпечення режиму збереження, що унеможливорює доступ сторонніх осіб та спотворення такої інформації, механізму, що передбачає умови, порядок та гарантії в разі застосування автоматизованих пошукових систем, штучного інтелекту під час збирання, накопичення, аналізу та систематизації інформації щодо особи в інтересах кримінального судочинства. Досліджено засади контролю за своєчасним інформуванням особи про обмеження її прав і свобод, наданням

інформації про форми проведених заходів та їх тривалість, з роз'ясненням порядку оскарження ухваленого рішення та відшкодування завданої шкоди; запропоновано механізм контролю за зберіганням, використанням та знищенням матеріалів (інформації), одержаної під час проведення негласних заходів, з визначенням конкретних строків зберігання такої інформації. У сфері громадського контролю проаналізовано можливість та необхідність впровадження обов'язковості проведення органами правопорядку аналізу ефективності негласних заходів, пов'язаних з втручанням у приватне життя, запровадження публікацій загальних даних про застосування негласних заходів, пов'язаних з обмеженням прав і свобод, доведення такої інформації до відома суспільства, органів державної влади та місцевого самоврядування.

ВИСНОВКИ

За результатами проведення комплексного дослідження теоретико-прикладних основ проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні запропоновано нові підходи до формування цілісної концепції системи негласних слідчих (розшукових) дій, що передбачає додаткові форми судового, відомчого та громадського контролю, механізми, спрямовані на забезпечення балансу інтересів кримінального судочинства та прав людини, втілення якої реалізовано розробленням нової редакції Глави 21 КПК України, низки пропозицій і рекомендацій.

1. З'ясовано, що передбачена КПК України система НС(Р)Д з поділом на ті, що пов'язані з втручанням у приватне спілкування, та інші, є невиправданою, більш ефективною є система негласних заходів, побудована на застосуванні критеріїв за ступенем втручання у приватне життя, суб'єктів ухвалення рішень щодо їх проведення, умов та підстав застосування технічних засобів.

2. Встановлено, що методологічна основа класифікації НС(Р)Д повинна ґрунтуватися на таких критеріях: 1) залежно від суб'єкта ухвалення рішення щодо їх проведення; 2) невідкладності; 3) залежно від того, чи можуть бути залучені до проведення НС(Р)Д та складання протоколу особи, щодо яких такі дії проводяться; 4) можливості проведення від ступеня тяжкості кримінального правопорушення; 5) залежно від суб'єкта проведення; 6) загальнодоступні та виняткові (лише для певних органів); 7) залежно від застосування технічних засобів; 8) основні та додаткові; 9) ті, що спрямовані на отримання доказів або на перевірку отриманих доказів, а також залежно від сфери, в якій відбувається втручання, та за ступенем втручання у приватне життя: 1) соціальна сфера (ділові стосунки); 2) приватна сфера (приватні розмови, дії та спілкування у побутовій сфері тощо); 3) інтимна сфера.

3. Досліджено спільні риси та здійснено порівняння НС(Р)Д з оперативно-розшуковими, оперативно-технічними, розвідувальними та контррозвідувальними заходами, проаналізовано істотні відмінності між ними, що обумовлені сферою застосування, метою, завданням, підставами для проведення та умовами використання, внаслідок чого можливості їх використання у кримінальному провадженні як доказів мають істотні відмінності.

4. Встановлено, що забезпечення ефективного судового, відомчого та громадського контролю за проведенням НС(Р)Д може бути досягнуто вжиттям таких додаткових заходів, як: 1) запровадження механізму вивчення суддями матеріалів кримінальних проваджень під час розгляду клопотань про дозвіл на проведення НС(Р)Д; 2) виконання слідчими суддями вимог ст. 369, 372 КПК України щодо обґрунтованості ухвали про дозвіл на проведення НС(Р)Д; 3) забезпечення засади пропорційності встановленням обов'язку прокурора ухвалити рішення про припинення НС(Р)Д у випадках, коли в їх проведенні відпала необхідність; 4) запровадження механізму оцінки слідчими суддями результатів проведених НС(Р)Д, дозвіл на проведення яких ними надано; 5) здійснення статистичних спостережень та формування узагальненої інформації щодо результативності НС(Р)Д; 6) запровадження механізму інформування особи про проведення НС(Р)Д з можливістю їх оскарження та одержання компенсації.

5. Досліджено засади забезпечення балансу інтересів кримінального судочинства та прав і свобод людини у кримінальному провадженні, у випадках застосування контролю за вчиненням злочину, за результатами чого констатовано, що визначення критеріїв провокування (підбурювання) вимагає законодавчого врегулювання, і передбачає дослідження питань: 1) чи були дії правоохоронних органів активними; 2) чи було з їх боку спонукання особи до вчинення злочину, наприклад прояв ініціативи у контактах з особою, повторні пропозиції, підвищення ціни вище середньої; 3) чи був би скоєний злочин без втручання правоохоронних органів; 4) вагомість причин проведення контролю, чи були у правоохоронних органів об'єктивні дані про те, що особа була втягнута в злочинну діяльність і ймовірність вчинення нею злочину була суттєвою, а також регламентації умов і порядку дослідження прокурором та надання правової оцінки фактичних обставин зазначеним критеріям.

6. Встановлено, що належна оцінка на предмет допустимості доказів, одержаних за результатами проведення НС(Р)Д, передбачає необхідність фіксації в процесуальних документах та дослідження в судовому засіданні умов проведення таких заходів, процесуального оформлення перебігу НС(Р)Д, інформації про застосовані технічні та спеціальні технічні засоби (маркування, назва, технічні характеристики), програми і програмні комплекси, використані матеріальні носії інформації, щодо забезпечення їх збереження, що

унемоżliвлює протиправне втручання і спотворення змісту та результатів таких заходів.

7. Запропоновано зміни до законодавства, що передбачають вимоги до регламентації умов та порядку застосування технічних засобів, вимог до фіксації інформації про їх технічні характеристики, застосовані програми, режиму використання автоматичних засобів пошуку та аналізу інформації, застосування з цією метою штучного інтелекту.

8. Констатовано, що встановлені чинним законодавством обмеження щодо можливості використання інформації, одержаної під час проведення НС(Р)Д, яка не стосується предмета досудового розслідування, не забороняють її використання: 1) як доказу в іншому (вже зареєстрованому) кримінальному провадженні; 2) як підставу для внесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування; 3) для передачі до органу, уповноваженого на здійснення оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності; 4) для вжиття заходів адміністративного, цивільного, дисциплінарного характеру, у тому числі для використання як доказу під час розгляду таких справ у порядку адміністративного, господарського, цивільного судочинства, що нівелює ознаку винятковості НС(Р)Д, у зв'язку з чим запропоновано інші критерії та механізми обмежень її використання.

9. Запропоновано вдосконалити режим секретності під час організації, проведення, фіксації та використання результатів НС(Р)Д шляхом забезпечення диференційованого підходу до присвоєння грифу секретності матеріалам НС(Р)Д залежно від застосування форм та методів їх проведення, тривалості розробки, неможливості забезпечити таємницю досудового розслідування іншими засобами, ніж ті, що передбачені Законом України «Про державну таємницю», та запровадженням дієвого механізму знищення даних, одержаних під час проведення НС(Р)Д, насамперед внаслідок автоматизованого перехоплення даних, сповіщення осіб, інтересів яких стосувалися проведені заходи, що містить порядок інформування такої особи, знищення інформації та носіїв інформації, встановленню контролю за таким знищенням та відповідальності за порушення такого порядку.

10. Встановлено, що ключовими проблемами регламентації НС(Р)Д є: 1) недосконалість визначення понятійного апарату, системи та класифікації, визначення їх процесуальних форм; 2) недоліки в диференціації підстав для проведення НС(Р)Д; 3) неефективність механізму ухвалення рішень щодо проведення НС(Р)Д; 4) обмеження щодо можливості проводити НС(Р)Д до постановлення ухвали слідчого судді; 5) недосконалість та формалізм судового контролю; 6) відсутність належних критеріїв «розумних строків» під час застосування негласних заходів; 7) недосконалість правової регламентації використання конфіденційного співробітництва; 8) суперечливість та недосконалість регламентації фіксації та використання СТЗ та програмного забезпечення; 9) неоднозначність щодо оцінки використання електронних

(цифрових) документів як доказів; 10) «перевірюваність» доказів, одержаних за результатами проведення НС(Р)Д; 11) неналежна регламентація доступу до матеріалів, що були підставою для проведення НС(Р)Д; 12) неоднозначність вимог до складання протоколу контролю за вчиненням злочину (участі підконтрольної особи), який закінчився відкритим фіксуванням; 13) неналежна регламентація використання даних автоматизованих електронних пошукових систем та штучного інтелекту; 14) недосконалість механізму компенсації та громадського контролю за застосуванням НС(Р)Д.

11. Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до вдосконалення кримінального процесуального законодавства у сфері регламентації НС(Р)Д, що передбачає оптимізацію зазначеного інституту за такими напрямками: 1) вдосконалення понятійного апарату з визначенням змісту ключових понять, таких як «винятковість», «приватне життя», «приватне спілкування», критеріїв правомірності втручання та забезпечення балансу інтересів кримінального судочинства та прав і свобод людини; 2) розроблення чіткої і зрозумілої системи НС(Р)Д за критеріями ступеня втручання у приватне життя суб'єктами, уповноваженими на ухвалення рішення щодо їх проведення; 3) розроблення і впровадження дієвого механізму нагляду, судового та відомчого контролю у цій сфері, що унеможливуватиме дублювання функцій та повноважень та передбачатиме можливість персональної відповідальності за ухвалення безпідставних і незаконних рішень; 4) запровадження вимог щодо умов використання, збереження та знищення інформації, одержаної під час проведення негласних заходів; 5) визначення чітких критеріїв застосування негласних заходів не лише залежно від тяжкості злочину, а й категорії кримінального правопорушення, його суспільного значення; 6) забезпечення механізму надання особі, уповноваженій на ухвалення рішення щодо надання дозволу на втручання в приватне життя, можливості ознайомитися з матеріалами, що підтверджують наявність підстав для їх проведення, обґрунтованість поданого клопотання; 7) забезпечення виконання вимог ст. 369, 372 КПК України щодо обґрунтованості ухвали про дозвіл на проведення НС(Р)Д, посиленням на дослідженні слідчим суддею докази, матеріали провадження, на підставі яких ухвалено рішення; 8) забезпечення засад пропорційності в частині визначення строків дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення НС(Р)Д з встановленням обов'язку прокурора ухвалити рішення про їх припинення у випадку, коли в їх проведенні відпала необхідність; 9) вдосконалення механізму проведення НС(Р)Д до постановлення ухвал слідчого судді за рішенням прокурора чи слідчого, з можливістю проведення таких заходів як аудіо-, відеоконтроль, а також зняття інформації з електронних комунікаційних мереж чи електронних інформаційних систем за згодою особи (свідка, потерпілого), який є абонентом розмови або електронного спілкування; 10) запровадження судового контролю *ex post factum* з оцінкою результатів проведених заходів, вивченням стану

додержання прав і свобод людини під час їх застосування; 11) у сфері регламентації контролю за вчиненням злочину розкрити зміст його форм в КПК, встановити підстави для їх застосування, наслідків провокації злочину до або під час проведення заходів; 12) виконання спеціального завдання розглянути як форму контролю за вчиненням злочину; регламентація конфіденційного співробітництва, підстави, умови, порядок залучення та співпраці, гарантії безпеки та компенсації для конфідента; 13) вдосконалення механізму фіксації НС(Р)Д з використанням технічних та спеціальних технічних засобів, застосування спеціальних програм та програмних комплексів, збереження, дублювання та копіювання електронної інформації, забезпечення режиму збереження, що унеможливорює доступ сторонніх осіб та спотворення такої інформації; 14) запровадження механізму, що передбачає умови, порядок та гарантії в разі застосування автоматизованих пошукових систем, штучного інтелекту під час збирання, накопичення, аналізу та систематизації інформації щодо особи в інтересах кримінального судочинства; 15) забезпечення контролю за своєчасним інформуванням особи про обмеження її прав і свобод, наданням інформації про форми проведених заходів та їх тривалість та з роз'ясненням порядку оскарження ухваленого рішення та відшкодування завданої шкоди; 16) запровадження механізму контролю за зберіганням, використанням та знищенням матеріалів (інформації), одержаної під час проведення негласних заходів, визначення конкретних строків зберігання такої інформації; 17) впровадження обов'язковості проведення органами правопорядку аналізу ефективності негласних заходів, пов'язаних з втручанням у приватне життя; 18) запровадження публікацій загальних даних про застосування негласних заходів, пов'язаних з обмеженням прав і свобод, доведення такої інформації до відома суспільства, органів державної влади та місцевого самоврядування.

Досягнення зазначеної мети можливе шляхом внесення змін до КПК України та викладення її в новій, запропонованій у додатку до дисертації редакції.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

Монографії

1. Бабіков О. П. Теоретико-прикладні засади негласних слідчих (розшукових) дій: генеза та перспективи розвитку : монографія. Київ : Норма права, 2024. 446 с.

Статті у фахових виданнях України категорії «В»

1. Бабіков О. П. Історико-правові передумови інституалізації НСРД у кримінальному процесі України за часів Київської Русі періоду феодальної роздробленості. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 525–528.
2. Бабіков О. П. Недоліки судового контролю за додержанням прав і свобод людини під час проведення негласних заходів одержання інформації. *Публічне право*. 2024. № 1. С. 81–88.
3. Бабіков О. П. Проблеми недосконалості понятійного апарату, системи негласних слідчих (розшукових) дій, визначення їх процесуальних форм. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2024. Вип. 82 (2). С. 53–58.
4. Бабіков О. П. Проблемні питання фіксації відомостей про використанні під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій технічні засоби та носії інформації. *Актуальні проблеми політики*. 2024. № 73. С. 155–162.
5. Бабіков О. П. Поняття негласних слідчих (розшукових) дій та їх система за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року. *Юридичний вісник*. 2023. № 5. С. 155–161.
6. Бабіков О. П. Етапи інституалізації НС(Р)Д у кримінальному процесуальному праві України до прийняття КПК України 2012 року. *Галицькі студії. Юридичні науки*. 2023. № 4. С. 73–81.
7. Бабіков О. П. Історико-правові передумови інституалізації НС(Р)Д – стародавні часи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 578–582.
8. Бабіков О. П. Історико-правові передумови інституалізації НС(Р)Д – епоха середньовіччя. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2023. № 66. С. 4–9.
9. Бабіков О. П. Регламентация негласних форм одержання інформації в Україні за радянських часів. *Науковий вісник НДІ проблем досудового розслідування*. 2024. № 1. С. 38–51.
10. Бабіков О. П. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій з іншою метою, – межі допустимого. *Часопис Київського університету інтелектуальної власності та права*. 2024. № 5. С. 3–8.
11. Бабіков О. П. Розмежування провокації злочину та правомірної діяльності органів правопорядку в законодавстві та судовій практиці України і країн світу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2024. Т. 35 (74). № 2. С. 89–97.
12. Бабіков О. П. Розумні строки як інструмент забезпечення законності під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Juris Europensis Scientia*. 2024. № 2. С. 82–85.
13. Бабіков О. П. Провокація злочину як неправомірна практика одержання доказів під час проведення негласних заходів в історичному контексті та шляхи вдосконалення законодавства у цій сфері. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 2. С. 111–116.

14. Бабіков О. П. Судовий контроль за додержанням прав і свобод людини під час розгляду клопотань сторони обвинувачення про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій в аспекті дотримання засад права на справедливий суд. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2024. № 83 (3). С. 175–180.

15. Бабіков О. П. Роль принципів права у регламентації організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Law. State. Technology*. 2024. № 2. С. 40–46.

16. Бабіков О.П. Про деякі питання правової природи конфіденційного співробітництва. Збірник «*Науковий вісник НДІ проблем досудового розслідування*». 2024. № 2. URL: <https://ndipdr.com.ua/збірник-науковий-вісник-нді-проблем-д/>.

Статті в закордонних періодичних наукових виданнях юридичного напрямку

1. Бабиков О. П. Ключевые проблемы правового регулирования противодействия коррупции в уголовном процессе Украины, пути их решения. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2021. № 1 (46). NOIEMBRIE. С. 75–80. (Республика Молдова).

2. Бабиков О. П. Особенности фиксации контроля за совершением преступления в процессуальном законодательстве Украины. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2021. № 2 (47). С. 84–88. (Республика Молдова).

3. Babikov Oleksandr. Distinction between covert investigative (search) actions and operational – technical measures and search operations (Part 1). *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2021. № 10. P. 97–102. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/10/16.pdf>.

4. Babikov Oleksandr. Distinction between covert investigative (search) actions and operational – technical measures and search operations (Part 2). *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2021. № 12. P. 92–97. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/10/16.pdf>.

5. Babikov Oleksandr. Admissibility of evidence obtained during the conduct of covert investigative (search) actions outside the scope of evidence in criminal proceedings. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 12. P. 47–50.

Статті в періодичних наукових виданнях, що індексуються БД Scopus та/або Web of Science

1. Babikov Oleksandr, Bozhyk Valerii, Bugera Olena, Kyrenko Serhii, Viunyk Maksym. Balancing Interests: Criminal Proceedings & Private Life Interference Under Martial Law in Ukraine. *German Law Journal*. Cambridge Core. 2024. 03 April. S. 1–25. Scopus.

2. Babikov Oleksandr, Svintsytskyi Andrii, Nazarov Viktor, Kosilova Olha, Bozhyk Valerii. Rights and freedoms during covert investigations: Balance between security and personal freedoms. *International Journal of Police Science & Management*. DOI: <https://doi.org/10.1177/14613557241259865>.

3. Babikov O., Amanbay Z., Plakhotnik O., Khovpun O., Lyseiuk A. M. Aseguramiento de las garantías procesales y del derecho a un juicio imparcial durante la revisión de mociones para hacer investigaciones encubiertas. *Via Inveniendi Et Iudicandi*. 2023. № 18 (2). S. 95–111. DOI: <https://doi.org/10.15332/19090528.9733>.

4. Babikov O., Smirnov A., Chernysh M., Syrovatka S., Pylypenko I. Use of electronic search systems in the investigation of corruption crimes in Ukraine: opportunities and challenges for human rights. *Amazonia Investiga* 2024. № 13 (76). S. 236–246. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.76.04.19>.

Тези наукових доповідей

1. Бабіков О. П. Проблемні питання використання аудіо- та відеозаписів для доказування вини за корупційні злочини : *матеріали Міжнар. наук.-тех. конф. «ITSEC» (м. Київ, 26 лют. 2021 р.)*. Київ : НАУ, 2021. С. 276–277. URL: <https://conference.nau.edu.ua/index.php/ITSEC/MNPK21/schedConf/presentations>.

2. Бабіков О. П. Доцільність та загрози застосування негласних заходів одержання інформації. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики у XXI столітті : матеріали Міжна. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 23–24 верес. 2021 р.)*. Рівне, 2021. С. 116–119.

3. Бабіков О. П. Проблемні питання фіксації зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. *Права людини в епоху цифрових трансформацій : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Нац. авіац. ун-т, 25 лют. 2022 р.)*. Тернопіль, 2022. Т. 1. С. 286–288.

4. Бабіков О. П. Проблеми використання результатів контррозвідувальної діяльності як засобів доказування у кримінальному провадженні. *Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 23–24 черв. 2022 р.)* ; за заг. ред. Б. Р. Стецюка. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. С. 26–27.

5. Бабіков О. П. Проблеми забезпечення балансу інтересів учасників кримінального провадження у зв'язку зі змінами до КПК України щодо використання результатів НС(Р)Д. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи : матеріали круглого столу (Львів, 23 верес. 2022 р.)*. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 120–123.

6. Бабіков О. П. Недопустимість результатів НС(Р)Д через вади підстав для їх проведення. *Development of Education, Science and Business: Results 2023 : матеріали Міжнар. науково-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 21–22 груд. 2023 р.)*. Дніпро, 2023. С. 29–31.

7. Бабіков О. П. Визнання речовими доказами, за відсутності для цього підстав. Причини та наслідки. *Impact of Artificial Intelligence and Other Technologies on Sustainable Development : матеріали I Міжна. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 28–29 груд. 2023 р.)*. Дніпро, 2023. С. 30–31.

8. Бабіков О. П. Співучасть у вчиненні корупційних злочинів. проблеми кваліфікації дій співучасників, за відсутності виконавця, на прикладах реальних справ. *Modern Problems of Science, Education and Society : матеріали*

XI Міжнар. наук.-практ. дистанц. конф. (м. Київ, 8–10 січ. 2024 р.). Київ, 2024. С. 1652–1656.

9. Бабіков О. П. Висновок спеціаліста не є доказом кримінальному провадженні щодо злочинів. *Правова система та державотворення: історичний вимір і сучасні тенденції : матеріали II наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 16–17 лют. 2024 р.). Ужгород, 2024. С. 109–112.*

10. Бабіков О. П. Гарантії здійснення адвокатської діяльності: правове забезпечення та ризику. *Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи : матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 лют. 2024 р.). Київ, 2024. С. 304–306.*

АНОТАЦІЯ

Бабіков О. П. Теоретико-прикладні основи проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2024.

Дисертація є комплексним дослідженням теоретико-прикладних основ проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, на підставі якого запропоновано авторські рекомендації, спрямовані на вдосконалення положень кримінального процесуального законодавства України у сфері організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій з метою як підвищення їх ефективності, так і належного забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина під час їх проведення.

Об'єктом дослідження стали питання виникнення, розвитку негласних форм та засобів одержання інформації, етапи їх інституалізації в кримінальному процесуальному законодавстві України, регламентація організаційних засад проведення, фіксації та використання їх результатів в інтересах кримінального судочинства, їх правова природа, спільні риси та відмінність від інших форм негласного одержання інформації.

З метою визначення шляхів і тенденцій оптимізації та вдосконалення негласних слідчих (розшукових) дій застосовано комплексний підхід під час дослідження загальних та спеціальних методів для визначення найважливіших питань, пов'язаних з визначенням етапів розвитку, систематизацією та диференціацією негласних заходів одержання інформації, наявних колізій і проблем у правозастосовній діяльності.

Негласні форми одержання інформації досліджено на підставі історичних джерел, починаючи зі стародавніх релігійних текстів, міждержавних угод, актів, що регламентують порядок та використання доказів, одержаних у такий спосіб, літературних джерел та історичних документів, в яких зафіксовано перебіг, результати та спосіб використання інформації, одержаної у негласний

спосіб. Проаналізовано вплив західноєвропейських джерел та інституцій на формування і розвиток регламентації та застосування негласних заходів, досліджено започаткування механізмів запобігання зловживанням у цій сфері з боку осіб, уповноважених на їх проведення, що передували сучасним гарантіям прав і свобод у кримінальному судочинстві.

Ретроспективно узагальнено основні підходи, етапи та періоди розробки і апробації негласних методів одержання інформації, вплив міжнародних актів, що ухвалювалися після Другої світової війни на розвиток як форм негласного одержання та фіксації інформації, так і гарантій у сфері забезпечення прав і свобод людини.

При цьому особливу увагу надано питанням забезпечення балансу інтересів кримінального судочинства та прав і свобод людини, запровадженням у законодавстві України та інших деяких країнах світу механізмів, спрямованих на забезпечення такого балансу, поновлення обмежених та порушених прав, відшкодування завданої шкоди внаслідок протиправного втручання у приватне життя людини.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, кримінальне провадження, досудове розслідування, втручання в приватне спілкування, гарантії недоторканності особистих прав і свобод людини, доказування, слідчі (розшукові) дії, негласні форми одержання доказів, фіксація результатів досудового розслідування, слідчий суддя, прокурор, слідчий, детектив, процесуальне керівництво, керівник органу досудового розслідування, викривач, конфідент.

SUMMARY

Babikov O. P. Theoretical and practical foundations of covert investigatory (search) actions in criminal proceedings.

The thesis is for Doctoral degree of Legal Sciences in the field 12.00.09 "Criminal Procedure and Forensic Sciences; Judicial Examination; Operational-Search Activity". – Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, 2024.

The dissertation is a comprehensive study of the theoretical and practical foundations of conducting covert investigatory (search) actions in criminal proceedings, on the basis of which the author's recommendations are proposed, aimed at improving the provisions of the criminal procedural legislation of Ukraine in the field of organization and conducting covert investigatory (search) actions with the aim of increasing their effectiveness, as well as ensuring the proper observance of human and citizen rights and freedoms during their implementation.

The object of the study was the issue of the emergence and development of secret forms and means of obtaining information, the stages of their institutionalization in the criminal procedural legislation of Ukraine, the regulation of the organizational principles of conducting, recording and using their results in the

interests of criminal justice, their legal nature, common features and differences from others forms of tacitly obtaining information.

In order to determine the ways and trends of optimization and improvement of covert investigatory (search) actions, a comprehensive approach was applied during the study of general and special methods to determine the most important issues related to the determination of development stages, systematization and differentiation of covert measures of obtaining information, existing conflicts and problems in law enforcement activities.

Undercover forms of obtaining information were studied on the basis of historical sources, starting with ancient religious texts, interstate agreements, acts regulating the order and use of evidence obtained in this way, literary sources and historical documents that record the course, results and method of using information received in a secret way. The influence of Western European sources and institutions on the formation and development of regulations and the use of covert measures was analyzed, the initiation of mechanisms to prevent abuse in this area by persons authorized to carry them out, which preceded modern guarantees of rights and freedoms in criminal justice, was investigated.

The main approaches, stages and periods of development and approval of covert methods of obtaining information, the influence of international acts adopted after the Second World War on the development of both forms of covert obtaining and recording of information, and guarantees in the field of ensuring human rights and freedoms are retrospectively summarized.

At the same time, special attention is paid to the issues of ensuring the balance of the interests of criminal justice and human rights and freedoms, introduced in the legislation of Ukraine and other countries of the world, mechanisms aimed at ensuring such a balance, restoration of limited and violated rights, compensation for damage caused as a result of illegal interference in a person's private life.

Keywords: *covert investigatory (search) actions, criminal proceedings, pre-trial investigation, interference in private communication, guarantees of inviolability of civil rights and freedoms of a person, evidence, investigatory (search) actions, covert forms of obtaining evidence, recording the results of pre-trial investigation, investigative judge, prosecutor, investigator, detective, procedural supervision, head of the pretrial investigation body, whistleblower, confidant.*